Uvod v tretjo, dopolnjeno in prenovljeno izdajo

Ko sva leta 2003 s prijateljico Cvetko Šeruga Prek napisali priročnik *Slovenska zborna izreka*, je bil najin namen preprost: dati govorcem slovenščine, ki se znajdejo v položaju, ko govorijo pred zborom poslušalcev oziroma javnostjo in morajo zato uporabiti zborno slovenščino, ne pa domačega pogovornega jezika ali narečja, v oporo praktičen priročnik, ki bo na kolikor je mogoče enostaven in pregleden način odgovarjal na vprašanje »Kaj je pravilno?«. To je namreč tisto, kar ljudi pri pisanju in govorjenju najbolj zanima. »Pravilno« pa pomeni seveda normo, predpis. Norma se je glede na stare slovnice in pravopise do danes delno zrahljala, še zmeraj pa jo potrebujemo, da nam »uzakoni« najvišjo zvrst slovenščine in da nam jezik ne razpade zaradi poljubnosti. Ta knjiga se torej ukvarja z normo, pravorečno normo.

Leta 2003 nisva pričakovali, da bo knjiga do danes ostala ne samo prvi sodobni pravorečni priročnik, ampak tudi edini. Ko to pišem, je zadnji ponatis *Slovenske zborne izreke* že nekaj let razprodan. Novega v založbi nismo pripravili, čeprav so ljudje povpraševali po knjigi, ker se je takrat že pripravljal novi Slovenski pravopis (SP 8.0) in nova izdaja bi ga morala seveda upoštevati, ko bi bil dovolj pripravljen. Drugi razlog, da izhaja zdaj, je bil, da je soavtorica Cvetka Šeruga Prek že vrsto let upokojena in iz zdravstvenih razlogov na tem strokovnem področju ni več aktivna. Tako sem za to nalogo ostala sama in tudi meni je šele nedavna upokojitev in opustitev urejanja revije Dialogi omogočila, da sem spet posegla v zapiske, ki sem si jih ob poslušanju slovenskih javnih govorcev delala zadnja leta, in pripravila to tretjo, dopolnjeno in posodobljeno izdajo.

SP 8.0 je tudi že prestal (kot zmeraj) burno javno razpravo in naj bi ga v dokončni različici dobili v letu 2027. Ob pisanju sem od poletja 2025 naprej prebirala in upoštevala predlog, kot je bil sproti objavljan na portalu Fran, dokler poleti 2026 ni bil umaknjen. Neposredna primerjava med njim in to knjigo ni mogoča, njuni izhodišči sta namreč drugačni. Slovenski pravopis mora imeti svojo znanstveno osnovo. Sestavljavci novega so to nalogo opravili v širokem in večletnem zamahu. Ta knjiga upošteva njihove ugotovitve in nekatere spremembe, ki so jih predvideli glede na prejšnji (Toporišičev) pravopis iz leta 2001 (SP 2001), vendar ima drugačno izhodišče. Najprej: je strokovno

delo, nastalo ne samo iz teoretičnega znanja, ampak tudi in predvsem iz praktičnih izkušenj. Predmet knjige je pravorečje: torej glas, naglas, izgovorjena beseda. Vsi slovenski pravopisi se tradicionalno osredotočajo na razmerje med črko, zapisom in glasom, izgovorom; se pravi, vsebujejo pravopis in pravorečje, ki ju prepletajo. V njih najdete npr. navedbe, kako določene glasove zapisujemo s črkami in najdete tudi preglednice (npr. pri prevzemanju iz posameznih tujih jezikov), v njih črke, ki se uporabljajo v nekem jeziku, in navedbe, kako te črke izgovorimo, in tudi izjeme od teh pravil. Pravopis torej pri prevzemanju tradicionalno izhaja iz razmerja med črko in glasom oz. se v pravorečnem delu ukvarja z glasovno vrednostjo črke. Ta knjiga razmerje med črko in glasom omenja samo tam, kjer je to potrebno in nujno za govor oziroma glasno branje. Za razliko od Pravopisa je osredotočena zgolj na pravorečje, pri čemer pri prevzemanju iz drugih jezikov tradicionalni pravopisni princip »črka v glas« nadomešča s principom »glas v glas«. S tem stopa korak naprej. Zanj sem se odločila, ker nam svetovni splet in sodobne tehnologije že v veliki meri omogočajo dostop do govorne podobe besed. Najjasneje je to razvidno v novih poglavjih **Prevzemanje glasov iz drugih jezikov v slovensko zborno izreko** in **Prevzemanje naglasnega mesta iz drugih jezikov v slovensko zborno izreko**. Pravopisne informacije o izgovoru na osnovi zapisa v drugih jezikih nam namreč dajo le osnovno informacijo, dokončnih odgovorov pa najpogosteje ne. Zato je veliko primerneje poiskati slušno podobo določene besede oziroma imena v določenem jeziku na svetovnem spletu in pri prevzemanju izhajati iz nje.

Posledica tega novega principa je, da prihaja do nekaterih razlik s SP 8.0 (v fazi predloga), o čemer lahko podrobno berete v nadaljevanju. Naj na tem mestu za ilustracijo omenim samo eno: SP 8.0 predpisuje, da samoglasnika e in o, ki sta v slovenski zborni izreki lahko ozka ali široka, iz drugih jezikov prevzemamo kot ozka, pri tem pa navaja kar nekaj izjem in odstopanj. Če na spletu poiščemo izgovor neke besede v izvornem jeziku, ki vsebuje e ali o, bomo točno slišali, ali se izgovarja ožje ali širše. In potem to ožino ali širino, prilagojeno slovenski, tudi prevzamemo. S tem avtomatično odpadejo vse izjeme. Kar smo v preteklosti prevzemali z ozkima e in o in je ustaljeno, pa ohranjamo.

Ker ta knjiga izide pred objavo dokončne verzije SP 8.0, upam, da bo način reševanja teh nekaj kritičnih pravorečnih mest pripomogel k ponovnemu razmisleku o njih.

Pri pisanju sem se trudila vzpostaviti sistem, ki je logičen in temelji na šestih osnovnih načelih (glej poglavje P**ravorečno prevzemanje iz drugih jezikov**), zaradi

katerih so pri vseh v knjigi navedenih primerih izločene praktično vse izjeme, kar močno razbremenjuje uporabnike. Kjer se ne strinjam s SP 8.0 in predlagam drugačno rešitev ali opozarjam na pogoste napake govorcev, to utemeljim. Za vsak predlog, nasvet ali polemiko navajam argument. Ne rečem »to se mora izgovarjati tako«, ampak »to se izgovarja tako, ker …« Vsa na novo dopisana poglavja in predelana poglavja prvih dveh izdaj vsebujejo zdaj komentarje, pojasnila in tudi polemike. Ne morem vas prisiliti, da se v vsem strinjate z mano, upam pa, da vas bo moje pisanje vodilo k premisleku.

Govor je prvotna oblika jezika: ljudje so najprej govorili, šele kasneje so izumili pisave. Živi govorjeni besedi je bil zavezan tudi antični filozof Sokrat, ki ni nikoli ničesar zapisal, saj je iskal resnico v živem soočenju mnenj. Pred pisavo je svaril, češ da uničuje spomin, saj se ljudje, namesto da bi urili svoj spomin, raje zanašajo na zapisano. Danes, po Gutenbergovi dobi in v dobi digitalizacije, se borimo za ohranitev poglobljenega branja, saj je branje z zaslonov prineslo površnost, fragmentacijo in krajšo pozornost. In nas kot Sokrata skrbi, da bodo ljudje izgubili zmožnost analitičnega in kritičnega razmišljanja. Poglobljeno branje besedil zahteva svoj čas, ki pa ga preobremenjenemu posamezniku v tekmovalni neoliberalni družbi nenehno zmanjkuje. Zato si pogosto pomaga s poslušanjem govorjenih besedil: ob teku v naravi ali ob opravljanju gospodinjskih del danes poslušamo podkaste in zvočne knjige, radio pa ponovno dokazuje svojo trdoživost. Pomen govorjenega jezika v sodobni družbi se povečuje, s tem pa tudi odgovornost vseh, ki te govorjene vsebine ustvarjajo: novinarjev, strokovnih komentatorjev in javnih intelektualcev, igralcev, politikov, učiteljev na vseh stopnjah izobraževanja, tolmačev, logopedov, duhovnikov … Da se vsi ne zavedajo te odgovornosti, nam v novejšem času kažejo nekateri podkasti, ki so jih uvedli tiskani mediji. V njih se novinarji, ki so usposobljeni za publicistično pisanje, ne pa za govorjenje, nenadoma znajdejo v položaju javnih govorcev. Ob tem se pokaže, da številni ne obvladajo ne pravorečja ne tehnike govora in diha. In prihaja do večjih ali manjših govornih katastrof.

Korak naprej k osamosvojenemu obravnavanju govora skuša narediti tudi ta knjiga. Če je Primož Trubar ustvarjal pisno slovenščino na podlagi govorjene besede (pretežno govora takratnih ljubljanskih meščanov), se po stoletjih kodificiranja knjižne slovenščine sodobni pravopisi ukvarjajo predvsem z zborno izreko na osnovi zapisane, tj. knjižne slovenščine. Od tod izhaja princip o glasovni vrednosti črk, ki mu predvsem v 1. delu sledi tudi ta knjiga, npr. v poglavju *Izgovor črke l*. Pri tem je treba omeniti, da je glede razlik med knjižnim zapisom in izgovorom slovenščina, npr. v primerjavi z

angleščino, sorazmerno enostavna. Ima samo nekaj kritičnih mest, predvsem tisto o izgovoru zvočnika v (in deloma l), okoli katerih se z bolj ali manj posrečenimi reformami vrtijo vsi pravopisi. Ob tem je morda koristno na posamezen problem pogledati s čisto pravorečnega vidika, torej upoštevati zakonitosti govora. To v tej knjigi poskušam izpeljati predvsem v 2. delu, posvečenem prevzemanju iz drugih jezikov.

Ta knjiga je namenjena vsem, ki javno govorno nastopajo, se želijo za tak govor usposobiti in se pri tem sprašujejo, kaj je v govorjeni zborni slovenščini »prav« ali »bolje« in želijo z najdenimi odgovori svojo govorjeno slovenščino izboljšati. In ki se zavedajo, da je govor v javnosti nujno drugačen od govora v domačem, družinskem ali prijateljskem vsakdanjem pogovoru.

Za branje in uporabo tega priročnika torej ni treba imeti diplome iz slovenščine. Zadošča srednješolsko obvladovanje slovenske slovnice in pravopisa, predvsem pa radovednost.

Glede na prvi dve izdaji so knjigi dodana poglavja **Pravorečno prevzemanje iz drugih jezikov**, P**revzemanje glasov iz drugih jezikov v slovensko zborno izreko** in **Prevzemanje naglasnega mesta iz drugih jezikov v slovensko zborno izreko**. Namen poglavja **Najpogostejše napake slovenskih javnih govorcev** je na kratko opozoriti na tiste trdovratne napake, ki jih v pravorečni normi nikakor ni mogoče dopustiti. Zakaj ne, argumentiram. V zadnjih letih se predvsem med aktivisti za družbeno enakost spolov in tudi v uradnih dokumentih uveljavljajo nove oblike zapisov, ki upoštevajo vse spole. S tem, kako je mogoče ali ni mogoče te zapise prenesti v govor, se ukvarja podpoglavje *Spolno nevtralni govor?* v novem poglavju **Dva dodatka**.

Pri poglavjih iz prvih izdaj, ki so zdaj združena v 1. delu knjige, so dodani nekateri sodobnejši primeri, posamezni deli besedil pa so preoblikovani in dopolnjeni, dodanih je nekaj komentarjev. Poglavje **Variante fonema v in izgovor predloga v** je napisano na novo in usklajeno s spremembami, ki jih uvaja Pravopis 8.0, dodan pa je tudi komentar in predlog. Kjer sva se na posameznih mestih s soavtorico že v prvih dveh izdajah dotaknili nekaterih primerov prevzemanja iz drugih jezikov, so ti zdaj izločeni in vključeni v nova poglavja. Ali natančneje: v 1. delu so ohranjene predvsem prevzete besede, ki so pisno podomačene, medtem ko se 2. del ukvarja z izgovorom prevzetih besed, ki niso pisno podomačene. Razdelek o izgovoru kratic je razširjen in napisan na novo, dodano pa je tudi nekaj opozoril o branju spletnih in elektronskih naslovov v poglavju **Dva dodatka**.

Ob koncu naj se zahvalim dvema prijateljicama. Soavtorici Cvetki Šeruga Prek za debate in razmisleke, s katerimi mi je pomagala, ko sem bila v dvomih pri nekaterih res zahtevnih primerih prevzemanja iz drugih jezikov, in za vso zakladnico njenega znanja in izkušenj, nabranih pri nekdanjem delu fonetičarke na Radiu Slovenija, ki je z leti pri poznavalcih vse bolj cenjeno. Prijateljici Vidi Frelih pa se zahvaljujem za lektorski pregled na novo napisanega besedila.

Zahvaljujem se tudi Katarini Podbevšek, Tini Lengar Verovnik in Branislavi Vičar, ki so mi na mojo prošnjo že pred leti posredovale nekaj predlogov za izboljšavo prvotne izdaje.

Emica Antončič

v Mariboru, avgusta 2026